

La caplletra: un cop tipogràfic

Ana Fernández

Des dels “sciptoria” dels cenobis, la caplletra ha estat una de les manifestacions gràfiques més suggerents del món bibliogràfic. Iniciar els capítols amb aquelles imaginatives lletres que, tan decorades a vegades, resulten difícils d’interpretar, és reconèixer l’apartat més lliure de creació artística dins un art tan afectat per la imposició del clientelisme.

El manuscrit cenobial ha representat per a la caplletra el lloc on s’assumiren els graus més alts de creació plàstica, tant en policromia com en inventiva. El període que transcorre entre mitjans del segle VII i el primer terç del segle IX és l’època culminant dels miniaturistes. Llibres com el de Kells, d’influència celta, amb inicials com la que correspon a l’inici de l’“Evangeli segons Sant Mateu”, o el “Beat de Liébana”, de Magins, són la prova d’una intencionada voluntat de cercar la bellesa en els elements més abstractes.

La caplletra actua, dins la tipografia, com expressió poètica enmig del text, és la primera manifestació del cal·ligrama, molt abans de ser reinventat per les avantguardes. És quelcom més que lletra, els seus trets estilitzats, recarregats i, a vegades, laberíntics, responen a una raó més profunda que el mer gust estètic. És l’antesala velada de l’espiritualitat del text. Un capítol adquireix caràcter i personalitat si s’encapçala amb l’inicial destacada. Treballar una caplletra és plantejar-se una concepció intencionada del que serà la lectura posterior, un grafisme-art que supera l’estrictament literari, que assumeix conceptes i tècniques d’altres arts plàstiques creant un espai a la pàgina. Planteja una lectura visual que ultrapassa l’estètica i es converteix en poesia figurativa. La tipografia es relaciona amb la sensualitat de la vista i amb la traducció del símbol abstracte: l’escriptura.

Hi ha hagut tres tendències tipogràfiques bàsiques dins el món occidental: la lletra gòtica, la humanística i la capital epigràfica romana. La primera és la que, per motius polític-religiosos s’imposarà durant molts anys. Transformada i modernitzada, esdevindrà la famosa “Fraktur”, curiosament rebutjada per Hitler, sospitosa d’un suposat origen jueu. La força de l’Humanisme italià rescatarà altres formes cal·ligràfiques que definiran dos models: el rodó i el cursiu. Al segle XVIII, ja podem parlar d’originalitat

amb l’aparició, a França, dels tipus anomenats “moderns” i amb les novetats angleses creades per Caslon i John Baskerville.

La impremta significarà, respecte al treball manual del cenobi, la imposició del “disseny” enfront del “decorativisme” amanuense. Un “boom” creatiu que, durant més de quatre-cents anys, no pararà fins l’aparició del fenomen industrial. Situació, per altra banda, similar a la que vivim avui en dia amb l’aparició dels ordinadors. La substitució dels tipus de composició manual per la composició mecànica (linotip, 1884; monotip, 1887) endarrerí l’evolució creativa a les imprentes. Per altra banda i, paradoxalment, l’aparició d’edicions privades i restringides, fruit de l’impuls romàntic, donaren un impuls extraordinari a la recerca tipogràfica, així com a la recuperació de la caplletra. Aquí, a Catalunya, això serà essencial i, amb la reivindicació de l’artesania a través del Modernisme, les Arts Gràfiques assoliren una renaixença extraordinària, gestada tímidament al segle XVIII: Joan Eudald Pradell a Ripoll; Manel Montfort i Ascendi a València; Antoni Brusi i Mirabent... La figura rellevant al Modernisme és Eudald Canivell i Masbernat, una prova del seu saber és l’edició de L’“Anuario de Arte Tipográfico”, de la casa Neufville. També tenim a Víctor Oliva i Sala a Vilanova i, dins el Noucentisme, a Miquel i Planes. Estem en un moment en què la caplletra adquireix per a la tipografia una finalitat en si mateixa. Davant el fenomen despersonalitzador de l’industrialisme, la inicial, com l’ex-libris, són mostres de resistència reivindicativa. Uns revulsius utilitzats per les avantguardes com a escut d’armes, traduït, diverses vegades, a les edicions restringides i de bibliòfil.

Un dels fenòmens moderns que més han ajudat a la recuperació de la caplletra, així com de qualsevol altre culte als “tipus”, ha estat la “poesia fonètica” de les primeres avantguardes: Scheerbart, Morgenstern, també els futuristes italians i rusos, així com els dadaistes alemanys i francesos i els cubistes. Un tractament estètic al qual no seran indiferents el poetes catalans, com Carner, Guerau de Liost, Foix, Vinyoli... Les revistes, amb més responsabilitat que els llibres, faran una tasca tipogràfica encomiable, recordem “Revista Ibérica de ex-libris” o “L’Amic de les arts”, entre d’altres. Edicions que presenten un acusat concepte gràfic que, quant

a la caplletra, presenten un uniforme tractament auster. Una opció simplificadora dels tipus d'inicial que obeeix a un concepte global de la pàgina, forçant, precisament, l'antibarroquisme de la caplletra.

Avui, depassats per la vulgarització cibernètica, és comprensible la reivindicació de la caplletra, de l'ex-libris, del "tipus". Per això, una revista com la nostra es sensibilitza davant el tema i pretén recuperar aquesta pràctica creativa. Volem recuperar la sensibilitat del text, la sensualitat de la lectura, així que us oferim en aquest número un abecedari d'en Junceda. Les seves caplletres portaven un motiu al·lusiú al text que acompanyaven, sovint contes i narracions, encara que els seus magnífics dibuixos no estiguin relacionats amb els nostres articles. Ens comprometem a incentivar aquesta pràctica a través dels treballs d'artistes que, sovint, col·laboren amb nosaltres. No és accidental que la Fundació Amics de les Arts i de les Lletres de Sabadell hagi encetat ja una col·lecció com la que us vàrem comentar al número anterior, "Grafia".

QUADERN no dedica aquesta vegada un article a un tema més, ho fa amb intencionalitat reivindicativa. Es tracta de despertar un interès que va més enllà de la postura estètica, es tracta d'una postura ideològica davant la recuperació compositiva del text com a actitud cultural.

Escriptori monàstic de Ripoll, segle XI

Inicial gòtica

Inicial del renaixement

Escola espanyola segle XVI

Alfabet de caplletres modernistes de la Fundació Siegfried